

інструментом правлячих кіл у боротьбі з інакомисленням і будь-якої опозиції.

1. Голиков В. и др. *За ленинскую партийность в освещении истории КПСС // Коммунист.* – 1969. – № 3.
2. Пожаров А.И. *КГБ СССР в 1950 – 1960-е годы: проблемы историографии // Отечественная история.* – 2001. – № 3.
3. Баран В.К. *Україна після Сталіна: Нарис історії 1953 – 1985 рр.* – Львів, 1992.
4. Баран В.К. *Україна 1950 – 1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи.* – Львів, 1996.
5. Тимциук В.І. *Ідеологічне підтримання державно-управлінських реформ у повоєнний період // Вісник Української Академії при Президенті України.* – 2002. – № 4.
6. Тимциук В.І. *Реформування системи влади та державного управління в УРСР: зміст, особливості, наслідки (1953 – 1964 рр.): Дис. ... д-ра наук з держ. упр.* – К., 2005.
7. Бажан О.Г. *Процес десталінізації в Україні (друга половина 50-х – початок 60-х рр.) // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КДБ.* – 1999. – № 1 – 2.
8. *Політична історія України. ХХ століття: У 6 т. – Т. 6: Від тоталітаризму до демократії (1945 – 2002).* – К., 2003.
9. Шаповал Ю.І. *Україна 1920 – 50-х рр.: сторінки ненаписаної історії.* – К., 1993.
10. Білас І.Г. *Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 т. – Т. 2.* – К., 1994.
11. Нездоля А.И. *КГБ. Рассекреченные воспоминания.* – Донецьк, 2008.
12. Голушко Н.М. *КГБ Украины. Последний председатель.* – Донецьк, 2009.
13. *Вятрович В.М. Історія з грифом «секретно».* – Л., 2011.
14. *Коровин В.В. Історія отечественных органов безопасности.* – М., 1998.
15. *Хрущев Н.С. Воспоминания // Вопросы истории.* – 1993. – № 2.
16. *Бобков Ф.Д. КГБ и власть.* – М., 1995.
17. *Алидин В.И. Государственная безопасность и время.* – М., 2001.
18. *Шебаршин Л.В. Рука Москвы: записка начальника Советской разведки.* – К., 1993.
19. *Лубянка: Органы ВЧК – ОГПУ – НКВД – МГБ – МВД – КГБ. 1917 – 1991 / Сост. А. Кокурин, Н. Петров.* – М., 2003.
20. *Хлобустов О.М. Госбезопасность России от Александра I до Путина.* – М., 2007.

Bokownia W.M. The Formation of the State Security Committee in the USSR/URSR (the 1953th -1964th years): the historiography of the problem. The article is devoted to the historiography of the formation and activities of the State Security Committee in the USSR /USSR during the Khrushchev's «thaw».

Key words: KGB, state security, «thaw», security, Lubyanka, SBU.

Ю. В. Белкін

БЛИЗЬКОСХІДНИЙ КОНФЛІКТ У ВИСВІТЛЕННІ РАДЯНСЬКОЇ І ПОСТРАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті мова йде про вивчення етапів близькосхідного конфлікту в радянській і пострадянській історіографії. Особлива увага приділяється аналізу поглядів радянських і сучасних російських та українських істориків на події конфлікту.

Ключові слова: Близькосхідна проблема, арабо-ізраїльський конфлікт, історіографія

Арабо-ізраїльське протистояння – яскравий приклад того, як політичні інтереси, у міру загострення, призводять до розпалювання міжнаціонального та міжконфесійного конфліктів. Важливою причиною напруженості в арабо-єврейських відносинах став вплив великих держав, які намагалися за рахунок тієї чи іншої сторони послабити позиції своїх конкурентів на Близькому Сході. Особливо помітно цей вплив позначився на сіоністсь-

кому русі, політично залежному від визнання з боку Туреччини (до 1917 р.) і Великобританії (після 1917 р.), а також США, Радянського Союзу та інших країн.

Актуальність теми зумовлена декількома факторами: починаючи від зміни зовнішньополітичної обстановки в світі, пов'язаної з крахом Радянського Союзу та ідеологічної машини соціалістичного табору, закінчуючи простішими причинами – необхідністю введення в науковий обіг нової документальної бази, появою нової історіографії, присвяченої окремим аспектам палестинської проблеми.

Мета статті – детальний розгляд радянської і пострадянської історіографії близькосхідного конфлікту. Завдання статті: а) провести аналіз робіт радянської та пострадянської історіографії, присвячених проблемі Близького Сходу від зародження конфлікту до Шестиденної війни 1967 р.; б) дати характеристику основним напрямкам аспектів, які розглядалися в роботах радянських, російських і українських істориків; в) довести необхідність повернення до теми дослідження з нових позицій в нових історичних умовах.

Питаннями вивчення арабо-єврейських суперечностей цікавилось чимало дослідників, які присвятили цій проблематиці не один десяток робіт. Однак проблемі зародження і розвитку цього конфлікту в історіографії поки не присвячено жодного комплексного дослідження. Це питання розглядалося лише епізодично в контексті загального вивчення арабо-ізраїльського протистояння. Вагоме значення для розуміння причин близькосхідної проблеми, етапів розвитку конфлікту складають роботи радянських, російських та українських авторів загального характеру щодо Близького Сходу, арабських держав та Ізраїлю.

Процес досліджень радянського періоду можна розділити на кілька етапів. Перший – кінець 1940 – початок 50-х рр. Характерним для робіт, що виходили в цей період (до 1952 р.), було те, що в них позитивно розглядалося утворення Ізраїлю, перша арабо-ізраїльська війна оцінювалася як загарбницька з боку арабських держав. Особливо потрібно виділити роботу В. Луцького «Палестинська проблема» [1]. Наступний період – середина 1950 – 80-ті рр., був обумовлений зміною загальної політичної ситуації в СРСР. Цей етап характеризується появою праць, спрямованих на обґрунтування крайньої агресивності Ізраїлю щодо арабських країн і однозначної оцінки політики США та Ізраїлю, як основної причини арабо-ізраїльського конфлікту.

Історія арабо-ізраїльського протистояння як основа близькосхідного конфлікту докладно і багаторазово описана як в академічній, так і в науково-популярній літературі. Наукову літературу з теми дослідження пропонується поділити на кілька груп. До першої відносяться роботи радянських і російських авторів, присвячені теоретичним питанням міжнародних відносин і конфліктології. Другу групу складають роботи загального характеру із Близького Сходу, арабських держав та Ізраїлю. Тут особливе місце у виробленні методологічного підходу до дослідження належить фундаментальним працям А. Васильєва, А. Егоріна, І. Звггельський, Л. Медведко, Г. Мирського, В. Наумкіна, С. Примакова, О. Колобова та ін.

У радянській історіографії другого періоду центальною фігурою можна не без підстави назвати Є. Примакова [2], який розглядав арабо-ізраїльське протистояння крізь призму міжнародних відносин. Робота Є. Примакова присвячена характеристиці тих основних процесів, які розвивалися в постколоніальному арабському світі, опису окремих історичних подій, які автору довелося не тільки спостерігати, а й в деяких брати участь.

Вчений аналізує особливості арабського націоналізму, істинну суть основних фігурантів на близькосхідному політичному полі: розглядає причини еволюції, яку пережили арабські режими в другій половині ХХ ст., дає критичний аналіз політики зовнішніх сил і держав відносно арабського світу, впливу на нього конфлікту з Ізраїлем, у тому числі такого поворотного пункту в історії всього арабського світу, як період 40 – 60-х рр. ХХ ст.

До третьої групи належать монографії та дослідження політики СРСР / РФ на Близькому Сході. Хоча радянська історична наука, висвітлюючи політику СРСР відносно близькосхідного конфлікту, вимушено стала надмірно політизованою, в цій групі можна виділити праці, автори яких спробували дати більш повну картину. Зокрема звертає на себе увагу наукове дослідження М. Хазанова, яке пояснює радянську політику на Близькому Сході та аналізує із залученням оригінальних документів дипломатичну боротьбу в ООН, яку вів Радянський Союз у зв'язку з арабо-ізраїльським конфліктом.

Монографія М. Хазанова [3] була однією з кращих наукових праць в радянській історичній науці, присвячених тематиці Близькосхідного конфлікту. Однак у ній є й ряд неточностей, пов'язаних як з ідеологічними уявленнями того часу, так і з відсутністю детального розгляду джерел ООН. У роботі подана однозначно позитивна оцінка діяльності СРСР в регіоні і на світовій політичній арені. Незважаючи на недоліки, робота дотепер залишається досить актуальною. Потрібно зазначити, що для радянської наукової літератури загалом є типовим навмисний відхід від аналізу місця та ролі СРСР у розв'язанні близькосхідних проблем.

Ситуація змінилася з середини 1980-х рр. Із опублікованих у сучасній Росії досліджень, присвячених близькосхідній проблематиці, непересічний інтерес викликають роботи І. Звягельської, Т. Карасової і А. Федорченко [4]. В. Кисельов, який у 1950 – 60-х рр. спеціалізувався на проблемах національно-визвольного руху в Судані та питаннях взаємовідносин СРСР та арабських держав, від середини 1980-х рр. опублікував ряд робіт, присвячених палестинській проблемі в регіональному аспекті. Монографія В. Кисельова є важливим кроком щодо аналізу палестинської проблеми в міжнародних відносинах [5].

Л. Медведко також розкрив чимало питань міжнародних відносин, зокрема американо-ізраїльські відносини і їх вплив на обстановку навколо Близького Сходу. Роботи досі не втрачають своєї цінності, незважаючи на зайвий драматизм соціалістичних трактувань [6]. І. Звягельська у співавторстві з В. Носенко розглянули початковий етап національно-визвольного руху, роблячи акцент на висвітленні силових конфліктів, показуючи внутрішнє становище в регіоні напередодні передачі палестинського питання в ООН. Без досліджень І. Звягельської неможливо зрозуміти й причини ізраїльського експансіонізму [7].

Наслідки поетапної агресії для арабського населення Палестини розглянув Л. Барковський, показавши неможливість нормального існування арабського населення окупованих територій у межах держави Ізраїль. Дослідження зайвий раз підтверджує тезу про необхідність реалізації основного положення листопадової резолюції 1947 р. про розділ – проголошення арабської держави Палестина [8]. Слід відзначити, видану 1988 р., колективну монографію, за редакцією В. Наумкіна [9]. Автори спробували об'єктивно розглянути проблему закінчення британського мандату і передачі палестинського питання в ООН. Більшість оцінок, зроблених в цій праці, не втратили своєї цінності й актуальності досі. Поряд зі своєю фундаментальністю, праці, що вийшли в радянський період, носили великий відбиток радянсь-

кої епохи, хоч це і не применшує їх досягнень і цінності для подальших досліджень.

Унікальними за змістом є праці О. Колобова, де досить докладно розглядаються економічні та політичні інтереси США в регіоні, політичні маневри, які застосовуються американською стороною на всьому протязі існування палестинської проблеми, а також політика США відносно Ізраїлю і арабських країн [10].

У пострадянській російській історіографії проаналізовано погляди сучасних російських дослідників на передумови виникнення арабо-ізраїльського конфлікту. Виділено релігійний, етнічний, економічний, політичний і особистісний аспекти. Розглядаючи суперечливі точки зору, дехто приходять до висновку, що найбільш плідним у вивченні коренів протистояння двох народів представляється комплексний підхід, який, можливо, надалі допомагає у виробленні вірних рішень на шляху врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту. Разом з тим, на думку Д. Малишева, позбувшись від радянських ідеологічних штампів та методологічних помилок, російські вчені зберігають у своїх дослідженнях проарабську позицію й антиізраїльську спрямованість, що можна розцінити як недостатній об'єктивізм, що випливає з зовнішньоекономічних пріоритетів держави [11].

Для розуміння тонкощів палестинської проблеми не останню роль зіграли роботи Є. Дмитрієва [12], що вийшли в радянський період. Цьому ж автору, відомому під прізвищем Пирлін, належать ще дві праці, присвячені історії арабо-ізраїльського конфлікту [13].

Таким чином, щодо російської історіографії відзначити, що, незважаючи на перехідний період, інтерес дослідників до Близькосхідного регіону не зменшився. Потрібно зазначити, що сучасна російська історіографія, продовжуючи традиції радянської історіографії, приділяє значну увагу всім аспектам і виявам близькосхідної проблеми.

Українська історіографія також приділяє палестинській проблемі достатню увагу. В радянський період вона грішила тими ж помилками, що й російська – мала антисемітську спрямованість і антиімперіалістичну позицію. В українській історіографії близькосхідне питання розглядалося Ю. Шевченко, який в 1992 р. захистив кандидатську дисертацію «Становище палестинців на західному березі річки Йордан і в секторі Газа в 1967–1982 рр. в документах і матеріалах ООН» [14]. Робота заслуговує однієї з найвищих оцінок, містить велику джерельну базу і є кроком вперед у вивченні палестинської проблеми. Основний акцент у ній робиться на соціально-економічних та соціально-політичних наслідках ізраїльської окупації 1967 р. для палестинців.

Сучасна українська історіографія збагатилася новими дослідженнями, що стосуються досліджуваної теми. Серед усіх робіт необхідно виділити праці українського дослідника палестинської проблеми С. Щевельова, які докладно оповідають про розвиток палестинської проблеми. Праці цього українського історика-східнознавця стали вагомим внеском у розуміння близькосхідної проблеми. Досить фундаментальні праці щодо підмандатної Палестини, виявилися незамінними для аналізу завершення британського панування на Святий землі [15]. Необхідно також відзначити і курс лекцій цього дослідника, корисний при вивченні палестинського питання в ООН [16]. Важливе значення для розуміння основних напрямів в обговоренні палестинського питання в ООН та пошуку шляхів вирішення конфлікту цією організацією мають роботи сучасного українського вченого Р. Блізнякова [17]. У дослідженні переосмислюється проблема Палестини в ООН пострадянського періоду і пропонується нове вирішення наукової проблеми. Дослідження наштовхує на шляхи оптимізації роботи ООН.

Крім цього, можна виділити роботи М. Несук, В. Гури, В. Бруз [18], які присвячені ролі ООН та її миротворчих сил до 1990 р. у врегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту.

Аналізуючи в цілому роботи українських авторів, можна зробити наступний висновок: протягом радянського періоду за своїми висновками і поглядами вони не відрізнялися від досліджень, що проводилися в загально-союзних рамках і лише з набуттям незалежності з'явився широкий спектр досліджень з різноманітними висновками і оцінками, що вигідно відрізняє сучасну українську історіографію, присвячену Близькому Сходу, від російської в плані різноманітності оцінок подій, що відбуваються.

1. Луцкий В.Б. Палестинская проблема. – М., 1950.
2. Примаков Е.М. Анатомия ближневосточного конфликта. – М., 1978; Примаков Е.М. Конфиденциальная: Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина XX – начало XXI в.). – М., 2006.
3. Хазанов М.Е. ООН и Ближневосточный кризис. – М., 1983.
4. Звягельская И.Д., Карасова Т.А., Федорченко А.В. Государство Израиль. – М., 2005.
5. Киселев В.И. Палестинская проблема в международных отношениях: региональный аспект. – М., 1988; Киселев В.И. Палестинская проблема и ближневосточный кризис. – К., 1981.
6. Медведко Л.И. Мины под оливами: Американско-израильский разбой на Ближнем Востоке. – М., 1984; Медведко Л.И. К Востоку и западу от Суэца (Закат колониализма и маневры неоколониализма на Арабском Востоке). – М., 1980.
7. Звягельская И.Д., Носенко В.И. Истоки арабского национально-освободительного движения в Палестине // Народы Азии и Африки. – 1986. – № 3; Звягельская И.Д. Роль военной верхушки в формировании государственной политики Израиля. – М., 1982; Звягельская И.Д. Сионистские вооруженные силы: цели и методы захвата Израиля // Народы Азии и Африки. – 1978. – № 6; Звягельская И.Д. Роль армии во внешней и внутренней политике Израиля: Дисс. ... канд. ист. наук. – М., 1976.
8. Барковский Л.А. Арабское население Израиля. – М., 1988.
9. Новейшая история арабских стран Азии, 1917 – 1985 / Под ред. В. Наумкина. – М., 1988.
10. Колобов О.А. Американско-израильские отношения в период подготовки Израилем агрессии против арабских стран в июне 1967 г. (1963 – 1967 гг.): Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – Горький, 1975; Колобов О.А. США и страны Ближнего Востока во времена «холодной войны». – Горький, 1983; Колобов О.А. США и Израиль и Арабский мир. – М., 1984; Колобов О.А. США, Израиль и арабский мир: о некоторых особенностях осуществления и формирования политики американского империализма на Ближнем Востоке и в Северной Африке в 1945 – 1986 гг. – М., 1984.
11. Мальшиев Д.А. Палестинская проблема в международных отношениях (1967 – 1993 гг.): Дисс. ... канд. ист. наук. – Симферополь, 2005.
12. Дмитриев Е.Д. Палестинская трагедия. – М., 1986; Дмитриев Е.Д. Палестинский узел: К вопросу об регулировании палестинской проблемы. – М., 1978.
13. Пырлин Е.Д. Трудный и долгий путь к миру: Взгляд из Москвы на проблему ближневосточного урегулирования. – М., 2002; Пырлин Е.Д. 100 лет противоборства. Генезис, эволюция, современное состояние и перспективы решения палестинской проблемы. – М., 2001.
14. Шевченко Ю.Т. Положение палестинцев на западном берегу реки Иордан и в секторе Газа в 1967 – 1982 гг. в документах и материалах ООН: Дисс. ... канд. ист. наук. – К., 1992.
15. Шевелев С.С. Палестина под мандатом Великобритании (1920 – 1948). – Симферополь, 1999.
16. Шевелев С.С. Палестинская проблема и палестинское движение сопротивления (1947 – 2001). – Симферополь; М., 2001.
17. Близняков Р.А. Проблема Палестины в Организации Объединенных Наций (1947 – 1967 гг.): Дисс. ... канд. ист. наук. – М., 2005.

18. Бруз В.С. ООН и врегулювання міжнародних конфліктів. – К., 1995; Гура В.К. Сионизм против социализма и национально-освободительного движения. – К., 1984; Несук М.Д. Про тероризм справжній і вигаданий. – Львів, 1986.

Bielkin Y.W. The Near East conflict in the interpretation of the soviet and post-soviet historiography. The article is devoted to the stages of study of the Near East conflict in the soviet and post-soviet historiography. The main attention is paid to the views of the Soviet contemporary Russian and Ukrainian historians on the events of the conflict development.

Key words: Near East problem, the Arab-Israeli conflict, historiography.

О. В. Геринбург

ЗЕМСЬКІ ДЕМОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ: ОГЛЯД СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Стаття присвячена огляду сучасної історіографії з проблем статистико-демографічних досліджень Херсонського земства. Автор робить висновок про перспективність вивчення досвіду земств інших українських губерній у галузі демографії.

Ключові слова: земства, демографічна статистика, історіографія, Херсонська губернія.

Розбудова незалежної Української держави, реформування її політичної системи, пошук ефективної моделі управління – все це змушує сучасних дослідників звертатися до історичного минулого, зокрема до вивчення досвіду земств – важливого громадського інституту Російської імперії у пореформену добу. Увагу науковців також привертають проблеми становлення земської статистики (та її окремих напрямів), що була основою ефективності цих органів місцевого самоврядування. У цій статті автор робить спробу з'ясувати ступінь наукової розробки проблеми статистико-демографічних досліджень українських земств (у тому числі Херсонського) на сучасному етапі.

У 1990-х рр. розпочався якісно новий етап у вивченні історії земств. Він позначився відходом від традиційно-негативної оцінки земських здобутків, що, здебільшого, була притаманна радянським дослідникам, і формуванням позитивного ставлення до інституту земського самоврядування. Свідченням зростання наукового інтересу до практичної діяльності земств є значна кількість захищених в останні роки дисертацій, присвячених вивченню ролі земських установ у різноманітних сферах життя – економіці, народній освіті, благодійництві, медицині, музейній справі тощо (Т. Гребінник, З. Гужва, Л. Дровозюк, Н. Кузовова, Т. Малесева, Л. Рябовол та ін.). Увагу науковців також привертають питання правового статусу українських земств (І. Іванов). Окремим предметом наукових досліджень стало вивчення історіографії земської проблематики (О. Бакуменко, О. Обметко, В. Рябцев, І. Миколаєнко, Т. Шаравара та ін.).

Провідними проблемами сучасної історіографії земської статистики стали питання, недостатньо розроблені у попередні історіографічні періоди. У першу чергу відбулося переосмислення сутності земської статистики, відхід від стереотипних оцінок радянської доби. Дослідниками Г. Герасименком, В. Абрамовим, С. Живоздоровою та ін. були детально охарактеризовані періоди розвитку земської статистики, умови її існування, методика та напрями досліджень тощо [1 – 3]. Науковці високо оцінили значення земської статистики для розвитку не лише вітчизняної, а й світової статистичної науки. Однак поза увагою авторів залишився демографічний напрям статистичної роботи земств, за виключенням санітарної статистики.

З'ясування особливостей земської статистики в українських губерніях, визначення її теоретичного і прак-